

Степан Бабій

**ВОЛИНСЬКІ
ЕЛЕГІЇ**

Рівне – 2018

В авторському редагуванні

Набір тексту:

Богдан Турченко, Христина Бабій-Федорук

Технічний редактор:

Тетяна Дятлик

ВОЛИНСЬКІ ЕЛЕГІЇ

ВОЛИНЬ

Від князя Мстислава і до Мстислава-онука¹:
Волинь – моя мука, моя невиситима розпука,
В глибоких лісах, на полях перекраєних плугом
Душа дичавіла і тіло кривавилось в яругах.

Душа дичавіла від страху, від вічного болю,
Укотре, по крові, пила, як осугу, неволю.
Неситі сусіди – усі бо по суті ординці
Націплювали на тобі всяк своє, мов на дичці.

Засмучена жнице в стерні під тяжкими снопами,
У темній покорі одурювана ще й попами.
В могилах – як схилах, як в шрамах – порваних яругах:
Відбилась на тілі засмаглім чужинська наруга.

В містах скам'яніла і в селах болотом загусла,
Стоїш у печалі, зориш у замулені русла.
Волинь моя, мамо, селянко в старій вишиванці,
Одна наша слава – твої невмирущі повстанці.

¹ Онук автора

ВІЛЯ

Віліє, Віліє, зорями лілії,
Глянь, мерехтять із глибин,
Ніжні хмаринки – лебідоньки білії
Мрійно гойдає твій плин.
Промені чисті цілуються з хвилями,
Губиться шурхіт в піску.
Тягнуться в небо тополі над схилами,
З тебе п'ють силу гінку...
Синьоглибинна, від часу не змінена,
Снишся ти знову і знов...
Віліє, Віліє, будиш незмілену
В серці моему любов.

1962

Ця невелика волинська ріка текла колись в оксамитових берегах, шубультіла в густій прибережній осоці, мила оголене вільхове коріння. Текла, розливаючись у широкі опалові плеса ставів, то знову вибігала звивистою синьою дорогою. Тоді носили з неї шуки метрової довжини, чигали на зорі поплавками заядливі рибалки, а по святах жінки, закачавши спідниці, по мілководді з вереском, криком, ставили саки і гонили з лепехи, різухою наполохану рибу, що потім срібно тріпотіла у хвостах сіток... Чи в гарячу, спекотну неділю, як все село на ріці. На кожному завороті, кругляку – яма, де не кожен плавець міг сягати дна. Скільки їх – Хтодонова, Михалкова, Карпунева... не перелічити всіх, що носили назви колишніх сіножатей.

Текла повноводна, глибока ріка, багато риби водилось у ній, в заплавах і ровах поволі посувалися по воді черепахи, а в густих зарослих осокою кущах, розкошували дикі качки, вигрівали в гніздах нові виводки. Інколи сюди забігали й вовки з далеких лісів, щоб поласувати в ненасторожених

місцях легко доступною лошатиною... Але прошелестіло і тут ніким нечуте слово «меліорація». Затріщали вільхові корчі. Неширокі поміж полями береги перекроїлися ровами, зміліла ріка. Село об'їдалося рибою. Ночвами, мішками несли з обмілілих ям виблискуюче живе срібло. А нова ріка потекла – рівно викопаною канавою. Старе, зміліле, спустошене русло загорнулось бульдозерами...

ПЕРЕД ВІЛІЄЮ

*В басейні ріки Вілії на Тернопільщині,
де береги тяглися вузькою стрічкою між
полями проведено меліорацію...*

1
Річко, ріко моя, Віліє
де твої луки, лелеки?
Де твої очі глибокі,
що нас рятували від спеки?
Йшли і спливали віки за твоєю водою,
Скільки земля двиготіла –
і не під одною ордою...
Але ніхто не посмів зачепити
небесного лику,
Як полонянку, тебе повели силоміць
доморослі владики...
Де вони?... Їх би вернуть,
як на місце розбою,
Їх би поставити в цих перевалах
перед тобою.
Їм би не пенсії персональні –
а персональні справи,

Срібні лотоки, шумливі млини,
Сплески бентежні на плесах...
Свідками згадки ідуть з далини,
Пам'ять тривожить пощезле.

1990

ВОЛИНСЬКА ЕЛЕГІЯ

Свою Вілію тут впізнаю –
На Хмельниччині, в тихому краї –
На містку, де над нею стою.
Такий радісний треміт пізнаю:
«А під мостом риба хвостом»
Розбиває її течію.

Не розкромсали, зберегли
Викрутаси і заводі чисті
І цвітуть палахкі береги,
Між якими воді моїй плисти –

Від кар'єрів, канав, бур'яниц,
Де колись розливався ставчисько,
Від торфовищ і їх попелищ...
І війнуло далеке так близько.

Золотого дитинства розора гірка
Даленіє десь там, туманіє,
В куширах заховалась підранок-ріка,
Що сумною сльозою в розорах стіка
В тиху Вілію, край надвілійний.

РІКА У ВІДБЛИСКУ ОЧЕЙ

Горині, куди впадає Вілія, посвячується

1

Через життя течеш... Так – цілу вічність.
Не витечеш і не перетечеш.
Все перейде... на порох, в потойбічність,
Якщо й згорить – ти ж лишишся ще!

Не візьме, мул і не затруять стоки,
І атом-грім не випалить очей –
Ти тільки зблиснеш грізно в світ жорстокий.
Але жива і далі потечеш.

Бурлиш потужна, в повені невпинна,
Невтримана в зелених берегах.
То, мабуть, сплоджений тобою змій-горинич?
Той страх і досі пам'ять зберіга:

Все вимагаєш жертв, береш (не просиш)
Дітей та юнаків – плачі і щем...
Через життя пливеш... Несеш і зносиш,
Як неба – стільки відблиску очей.

1984

2

Розлилася Горинь, розійшлись береги,
Прибережні сади – у воді по коліна,
І вільхові корчі, як стемнілі стоги,
Загойдались приякорені корінням.

Перехлюпує чаєчка небо крилом –
Розсипає сріблінь по воді мерехтливу,
То зачерпує хвилю, як гнутим веслом...
Грає сива вода, грає чаєчка сива.

Сповенілою силою котить ріка,
І нема перепон, і нема їй впокори.
Оцю повинь для мрій, оцей простір думкам
Потаємно для серця ріка наговорить.

1974

УРИВОК ІЗ ЗАБУТОГО ВІРША 60-ТИХ

Скажіть, куди поділися безодні? –
Глибокі відгукнулись криниці,
Це ж не покара за гріхи Господня,
А все, людино, у твоїй руці.

Десь тридцять літ як ще вони синіли,
Жахала непроглядна глибина
І сонячні золотопері стріли
Не досягали до живого дна.

Скажіть відверто – чи не катастрофа,
Що, раптом, упродовж якихось літ
Зникає, не вражаючи нітрохи,
Те, що було віками на землі?...

ПРОДОВЖЕННЯ ПІСНІ

*Очерет мені був за колиску
В болотах я родився і зріс...
Дмитро Фальківський*

Висохло на Поліссі болото
І лісів тих сьогодні нема,
Болота осушила сволота,
Ліс поплив з бурштином у карман
 В пущах не залишилось повстанців.
 І зазнали нещастя, біди –
 І дійшло аж до атомних станцій,
 Радіація впала сюди.

З бурштином, кажуть, розбагатіли
(До лікарень, до шкіл – без доріг),
Підприємливі руки нагріли,
Кожен рвав, кожен крав скільки міг.
 Як в Донбасі кидались на танки –
 Так голота кидалась і тут
 Під колеса – відвозить не дати
 Те начиння, що рвали ним ґрунт.

Отака наша воля і доля.
Боже, те зловороже скарай,
Бо не можна дивитись без болю
На поліський розорений край.

ЧИ НЕ КАРА ГОСПОДНЯ?

Я скажу, не надо рая,

Дайте Родину мою.

С. Єсенін

Розсіялись по чужинах
У глобалізованім часі
Далеко від Батьківщини
Шукати примарного щастя.

Знайшли на чужих роботах,
Літа довгогнули спина...
І – океану широти,
Засяяв дім, як перлина.

Мов на побережжі раю,
Де можна жити-радіти...
Та виливсь огненний кратер
На радостей перші квіти.

* * *

То селеві, то бурхливі потоки,
Стихії, що світ тривожать...
Без вулканів, землетрусів, потопів
Україна – рай Божий.

«А подивися та спитай,
Що твориться у тому раї?»

Т. Шевченко

* * *

*Ні, не поїду в Нідерланди –
Поїду краще в Бровари.
Микола Сом*

Я навіть в Польщу не поїхав,
Моя дорога – до Голибіс,
Така одна любов і втіха
З пахучим цвітом яблунь, липи...

Були у світ забиті двері,
Залізна падала завіса
За дух Шевченка і Бандери
І за родини хлопців з лісу.

Була у сокровених мріях
Далека та близька Канада.
Крізь німб там Україна мріла
Над Ніагарським водоспадом...

І нині виїхати з дому
За бідності немає шансів.
Так не втікали за кордони
І вдома гинули повстанці.

* * *

Пахне медово земля
В закуті тихім, в провінції –
Тільки розлогі поля,
Тільки гаї і сади ції...
Тіло і душу зціля
Все, що манить звідсіля,
Як великодні традиції.

ІДИЛІЯ

Потопаємо в зелені...
В поїздах швидкісних
Люди іншого племені
Мчать. Куди нам до них.

Потопаємо в зелені,
П'ємо чисту красу –
Витягаєм, захмелені,
Прадідову косу.

Потопаємо в зелені.
Знов прийшли до сохи,
Ті, що з кіньми – звеселені,
Перейшли на плуги.

Потопаємо в зелені,
Робим грядку собі...
Колесо пройшло селами,
Понесло не в той бік.

* * *

Скосив молочай. Тече молоко,
Тече із землі крізь порізані стебла.
І липи цвітуть надовколо вінком,
Меди розливають пахучі верхом,
Молочно-медова земля вколо тебе.

* * *

В куточку Волині, скраю –
Куточок земного раю,
Де ми, як Адам і Єва,
Рвемо плоди на деревах.
Хоч ходимо, правда, не голі,
Зате наші душі на волі!
Смакуємо яблука, груші,
Лікуємо ранені душі.

* * *

Неначе водоспад –
Старечі липи вряд
Спустили до землі пахучі віти,
Гуде медово сад
І липовий каскад...
Не поміняти ні нащо на світі
Оцей зелений рай –
Живий повстанський край,
Що доконати не змогли совіти.
Після земних тривог
Тут спочива сам Бог,
З його покровом жити б і радіти.
Але іде війна...
Святкує Сатана –
Серед руїн напивсь людської крові,
За ним убивць юрма...
І Бога там нема,
Немає там добра, нема любові.

ВРАНЦІ

«Волинь моя, краса моя...»

З пісні

Вийшов на двір – наче казка.
Після тривалої спеки Франкова гроза
Вимила землю, ростки напоїла.
Тільки дерева стоять розколошкані –
Досі отріпуються від грози благодатної.
Зглянувся Бог наш на вроду Волині,
Слізьми рясними над нею заплакав
Серед великої спільної радості:
Вже як «Гримить, благодатна пора наступає».

* * *

Кругом двору – ясени і липи,
Давнє плем'я з тих, що вкруг садів
Виростали з мудрих рук дідів
(Що онуки встигли повалити).

Ці ж вросли, як пам'ятник живий,
І шумлять могутньою юрмою.
Дивиться хтось поглядом кривим,
Що на дрова підійшли б зимою.

Цілий стрій збережених стоїть,
Затуляють від вітрів, негоди,
Від них віє запах, дух століть,
Працелюбність предків, твердість роду.

* * *

Красень-ясен і струнка береза –
Очі милує роками гарна пара,
Бо сюди ніяк не добереться
Та людська з бензопилою кара.

* * *

Жасмином і бузком, червоною шипшиною
Квітує вколо двору огорожа,
Біліють кошики розквітлі над калиною,
Чіпляється край хвіртки дика рожа.

* * *

Вибухнули кущі півоній
Червоним, рожевим та білим цвітом,
Любуюсь у їх чарівному полоні
Подалі звідсіль від великого світу.

СПРАГУ СОНЦЕМ ВТОЛИТЬ

В спеку, в час водопою
П'ємо сонце з водою –
Із відра блискотить.
Мов кружальце лимона,
Золотіє, холоне...
Спрагу сонцем втолить.

ПРАВОСЛАВНИЙ ТЯГАР

Тяжкий той хрест – на нім ще серп із молотом
Цвяховані до мертвого Христа,
І з нього Сталін, Берія і Молотов
Проглядують, як трійця, їм свята.
Вже і до церкви ходять із приклонами,
Та покаяння в рухах тих нема.
На вішаках мундири із пагонами,
Немов іконостаси хтось трима.
Хоругви між знаменами червоними
Пливуть від зони, де була тюрма.

* * *

Осінь гнила – як хвороба природи
Перед вмиранням... Все саван покриє.
Геть – до субтропіків, днів насолоди –
Чи то із Києва, чи з Коломиї...
Як і від бідування народу –
Рибколовці й депутати народні.

* * *

Проти сонця яблучка, як лампочки,
Світяться на яблуні старій
Зрідка, мов на ялинкових лапочках...
І сидять старенькі вдвох на лавочці
Серед згадок, спогадів, замрій.
Постаріли – їм обом і яблуні
Сповнилось по дев'яносто літ.
Між роками, як гілками перев'ялими,
Лине тихий гомін журавлів.

РАНИ

Поезія моя – відкрита рана,
Сочиться кров'ю слів ранливе серце,
За Україну зранену віками,
Тож рани ті у нас не заживають.

* * *

Пориви... Гарячі пориви і кров,
І скупані кров'ю пориви
Яких поколінь, що текли, як Дніпро,
В історію нашу пливли нещасливу...
Та будить нові покоління Пророк.

БОРОВИК. ГАЛЬЧИНА ГОРА. ДРУКАРНЯ

Сім років полювало НКВД за Василем Андрійчуком, що мав псевдо «Боровик». Юнак із історичного села Рохманів, де в монастирі було видане «Учительне евангеліє» Кирилом Ставровецьким, Василь Андрійчук із аграрною освітою став «Боровиком» і доріс до надрайонного провідника, керівника ОУН у краї.. Родом із цього, Шумського району був ще один видатний повстанський командир «Яструб» – Михайло Тарановський із села Сураж (батьківщина Василя Суразького). Знешкоджений советами на Дубенщині аж у 1952 р. Можемо уявити які сили були кинуті і як вони довго сновигали, щоб знищити таких людей.

Цікавою була тактика, розроблена командирами УПА у підпіллі. Діяти в одній області, а перебувати у криївці чи бункері в іншій, недалеко від пограниччя. Тому так довго енкаведисти з їх досвідом і потужними силами, що були кинуті на боротьбу з УПА, скаженіли і не могли напасти на слід повстанців, що після проведення акцій опинялися в сусідній області, яка була у підпорядкуванні і під контролем

інших нетурбованих спецслужб. Так діяв до 1952 року на межі Рівненської та Волинської областей Ніл Хасевич. А тут на межах трьох областей (Тернопільської, Рівненської і Хмельницької) – «Боровик».

Розповідаючи про Боровика, треба згадати Гальчину гору, що знаходиться на пограниччі цих областей. І тут, на рівненській території, була закладена повстанська друкарня. Саме Боровик і заклав її, де друкувалася пропагандивна література із карикатурами Ніла Хасевича, листівки, що поширювалися у Волино-Подільській окрузі.

Серед усіх нині сущих залишився я один, хто бачив Боровика. Полуднували в нашій хаті з батьком, що за німців теж був у боївці, але важко поранений із розтровоною рукою не зміг продовжувати боротьбу збройно. Була десь середина сорокових років, мені чотири-п'ять років. Обличчя його не запам'ятав, але пам'ятав важкий металевий автомат, який дав мені потримати Боровик, і я лякав ним маму, що у льосі перебирала картоплю.

А в 1962 році, працюючи на медпункті, почув від голови сільської ради, що прибув до нас із Хмельниччини, довірливу розповідь про те, як загинув Боровик. Криївка була на Хмельниччині біля села Степанівки Білогірського району, недалеко від Шумська. Був такий випадок: жінка заготовляла лозу для плетіння і почала тягти зелений прут. А він виявився антеною. Вийшли хлопці, поговорили з нею і та жінка потім пекла для повстанців хліб.

Десь у 46-му році Боровик одружувався із дівчиною із нашого села. Коли брали шлюб у церкві, дві сотні були в охороні довкола моїх Голибіс. В 1948 році народилася дівчинка з напівтрагічною долею, про яку із розповідей я написав у 1982 році оповідання «Знайда». Оповідання писалося, щоб згадати про Боровика у той час, коли люди боялися і слово мовити. Ось уривок із нього: «Капітан Бережний довго ходив по сліду Боровика. Все вужчало коло

загону. Перехоплювалися зв'язки, оточувалися, виказані сексотами останні боївки, викривались місця притулку, та Боровика засікти не могли. А в старенькій сільській хаті біля цвинтаря висіла колиска, над якою з різними думками нахилилися не раз капітан Бережний і зрідка посеред якоїсь горобиної ночі сам Боровик. Капітан Бережний цікавився чи не заходить Боровик провідати дитину. Але люди мовчали... І знову мерзли солдати Бережного подовгу у засідках. А одного разу, надвечір, у заметіль, зайшли в хату якісь люди, дядько з тіткою. Сказали, що від батька. Замотали швидко дитину, загорнули в кожух і, не мовивши й слова, вийшли із хати. Господарі стривожились і зраділи. Добре, що забирають, навіщо та підозра їм. Тільки хто і куди? Тривожило одночасно. Але рвоннули коні і сани зникли у завірюсі... Довго ще ходив капітан Бережний, але Боровик як у воду впав.»

Оповідання не друкувалося. Але родичам розповів про нашу розмову із головою із Хмельниччини, коли і як загинув Боровик. Мені ніхто не вірив, гадали, що він ще десь є живий.

А було так – повстанці занесли радіоприймач до майстра у Шумськ полагодити. І коли «Кармелюк» із «Орликом» прийшли за радіоприймачем, їх вже чекали емгебісти... Одного вбили, другого поранили. Пораненого катували і він не витримав, здав криївку. Боровик із побратимами загинули в березні 1951 року. І криївка на Хмельниччині, і друкарня в бункері на Рівненщині були не тільки недалеко від Шумська, а й рідного Рохманова, що межує із райцентром.

А доля друкарні була така: з архівних і підпільних знайдених джерел стало відомо, що друкарню у 1944 році повстанці відбили у червоної партизанки. Виготовлялася друкарська портативна машина на одному із заводів советського союзу. Друкарня розбиралася на частини і з набором шрифтів переносилася у двох дерев'яних чемоданах.

За донесенням сексотів 5 червня 1950 року емгебістами було викрито сховище друкарні і під час збройного опору в

бункері загинули троє повстанців. Роботу друкарні очолював чех «Вено». Одним із загиблих був і 15-річний Коля. Вже в 14 років Коля просився в ряди повстанців. Не взяли. Не в такі літа йти на смертельну небезпеку. Але молодий порив переборює все. Діяв на Шумщині і Кременеччині легендарний «Гарасим». Був командиром боївки, але у формі майора білими днями творив подвиги, навіть під'їздив із Кременця з енкаведешниками і залишив записку «Гарасим». І коли він був підступно вбитий, хлопчисько із села Людвище Сергій Савчук вирішив помститися за нього. І парубійко використав момент нещадної відплати. Мав нагана і став полювати на емгебіста лейтенанта Шмакова. І одного вечора, коли Шмаков у сільраді дооформлював протоколи допитів селян, Сергій вистрілив у нього через вікно.

Забрав закривавлену сумку, нагана... Ніде було повстанцям діватися з хлопцем, прийняли і дали псевдо «Коля». Командування визначило йому місце – помічником у друкарні ім. Т. Г. Шевченка.

А коли був убитий лейтенант Шмаков, у районі розпустили чутку, що то переходила сотня, жертвою якої став лейтенант. Коли розбирали бункер друкарні, знайшли пістолет Шмакова, із якого застрелився молодий повстанець.

5 червня 2016 року мене запросили на панахиду в 66 річницю загибелі повстанців у друкарні на Гальчиній горі.

Дорога від крайнього на Шумщині села Андрушівки, що межує з Рівненщиною, довга і лісом, вся у ямах, калюжах, а все далі – звужена і малопрхідна для транспорту. Але ліс! За своє життя я бачив ліси, а подібного – ніколи. Тут не господарювала сокира. Могутні дуби, стовбури широкого обхвату з верхів'ями у високих небесах, і такі ж сосни, як грубезні свічі, у такій височині – аж томлять очі, коли дивишся на ті верховіття із захопленням... Перед тобою справжній праліс. От що таке глушина і лісове бездоріжжя, далеке від трас і центральних доріг. І це в той час, коли

загребуща підлота суцільно нищить легені України. Далі рив – кордон перед Рівненщиною. За ним ліс Острожчини. Тут ліс здрібнілий, березово-грабовий і тільки широкі прогнилі пеньки, вкриті зеленим мохом, кажуть, що і тут були могутні дерева як і на шумській стороні.

Через хащі збираємося на Гальчину гору, де на місці бункеру підвівся великий дубовий хрест... Після молебню, виступів я побачив серед чоловічих, жіночих постатей, між жінок і дівчаток у вишиванках прихилену до розгалуженої грабини, буденно одягнену втомлену жінку. Вона дивилася на урочисте дійство ніби відсторонено. І хто це був?.. Ярослава! Донька Боровика. Десь через сорок літ після написаного оповідання «Знайда» (містика!), я зустрів її, персонажа твору. Підійшов до неї. Сказав про оповідання, що я автор... Але вона не виявила зацікавлення і належних емоцій. Вихована у ворожому дусі, в якому все патріотичне вважалося націоналізмом і лякало місцеве заблудле населення. Ярослава сприймала із труднощами те, що вона донька бандерівського зверхника. І досі у якомусь сум'яті сприймає все навколо.

Вже в автомашині по дорозі до Шумська я розговорив її. Ярославі, вже заміжній, коли померли батьки, жінка яка загортала її у кожух, розповіла про Шумський район, цвинтар із двома великими липами і хату через дорогу від них... А виростала Славка у сусідньому Дедеркальському районі в одиноких людей.

Із розповідей побачив, що моє оповідання – лише художній твір, що де в чому не повторює її життя, але в советській атмосфері відкривав Боровика і мучену життям доньку видатного керівника, що поклав життя за Україну. А було йому тільки 27 років.

Слава героям!

КРУК

Хлопець із Верещак Лановецького району на Тернопільщині, Іван Климишин, з утвореною ним боївкою нападає на переважаючу їх німецьку команду і виграє бій. Здобувши зброю, число повстанців доростає до сотні і сотник Крук через вдалі акції і переможні бої на дислокаційних відтинках з німецькими окупантами доростає до курінного, до визначного бойового командира Української повстанської армії. 19 лютого 1942 року розбиває кременецьку тюрму і звільняє 240 політичних в'язнів... І ось для куреня (три сотні), в умовах наступу червоної армії, за наказом вищого командування треба було переформуватися, дрібнитися на рої і переходити у криївки, тобто закопуватися у землю. Звичайно, нелегко було бойовому командиру розпускати курінь, що «набув досвіду і гарту, де з молодих сільських хлопців вирости справжні повстанці і бійці... І що після стількох спільних боїв, після стількох місяців безперервної боротьби і безконечних небезпек» (М. Скоруп.) мали дрібнитися і йти під землю. В цьому навіть був зловісний символ: вони справді пішли під землю. Боївки стрілялися у криївках. І всі найкращі командири – Клим Савур, Еней, Кропива, Крук, Ніл Хасевич, навіть найвищі керівники – Шухевич і Волошин (Павленко) впали як прості повстанці.

Помилковий розрахунок на те, що Америка, Англія зіткнуться із Советським союзом, погубив Українську повстанську Армію. А що було робити? Відходити на Захід, щоб зберегти себе, армію і лишати безборонне населення, що підтримувало УПА? Чи домовлятися із советами, іти на договір з ними і об'єднуватися для спільної боротьби з німцями?

Цей варіант міг бути найоптимальнішим, хоча маємо досвід загибелі Щорса, Боженка, Черняка, потім Тютюнника, навіть Руднева від «братньої руки». Та й демобілізоване

рядове стрілецтво після всього було б репресоване, хоча і Ковпак, і навіть сам Берія про повстанців відгукувались непогано. А як наслідок, маємо незахищену бездарну загибель Кропиви, Крука та бій у складі рою із численними групами енкаведистів, у якому загинули Еней, Савур, Волошин... А які мали бути з них керівники українського народу!

І чи не тому курінному Крукові військовий суд виніс вирок на кару смерті, що він відмовився розпускати курінь, але замінив через його заслуги лише виключенням з УПА. Далі його, як члена ОУН мав судити ще суд партійний. А все через те, що Крук не виконав наказу командира УПА Охріма (Клима Савура). І не в бою загинув бойовий командир, а від пострілу в спину з руки від когось «своїх», коли опинився з роєм біля рідного села. Тоді привів хлопців до батька, щоб дав повечеряти. А той каже: «Хай хлопці візьмуть у когось теля...» – Ні, відповів Крук. І заставив батька зарізати вівцю на вечерю...

Отоді в недалекому лісі і впав від пострілу в спину. Чий наказ виконував убивця – СБ чи НКВД? Це ж був березень, в якому тільки-но підходили совети, а курінний залишився за присудом без куреня. Навіть не був похований. Спочатку прикиданий хворостом, а потім прикопаний чоловіком, що випадково натрапив на нього. І тільки рейдуюча сотня перенесла тіло до його Верещак, де вночі поховали на рідному цвинтарі. А було йому тоді, у 1944 році, тільки 26 років. І лише у 48-му році посмертно був нагороджений орденом Золотого хреста.

Був я на його могилі, коли на батьківській хаті патріоти із Шумського району прикріпили меморіальну дошку. Був молебень, були виступи, були і роздуми. Хто винен, що такий цінний керівник залишається не прикритий, без охорони і гине від руки провокатора. Невже така сувора обстановка, майже розпаду бойових структур, породжувала безвихідь,

не щадила героїв, що впасти б мали, тільки в боях за Україну. Начальник штабу УПА-Південь Кропива загинув зі своїми двома побратимами у сільській клуні, коли переходили із Шумських лісів після Гурбів. Ішли по зв'язку. І куди?.. Що за тактика? – коли люди, що керували армією, опиняються сам на сам перед численним ворогом.

Доля Крука заставила мене вдатися до рядків, яких я у багаточисленних статтях і творах не маю. Повстанська героїка, самовідданість і вірність присязі, самопожертва і безстрашний погляд в очі смерті захоплювали мене, додавали сил і духу для писання про їх великий подвиг.

А в критичній ситуації, в яку попала повстанська армія після приходу советів і настанов Проводу та наказів вищого керівництва, рядова маса опинилася в умовах безвихідного жорстокого нищення і до осамітнення командирів і їх невідвортної загибелі. А приречені на смерть боївки будуть показувати неймовірну стійкість, боротьбу до кінця, демонструючи безліч таких героїчних вчинків, що своїми прикладами запалюватимуть душі наступних поколінь.

БІЙ ПІД ТЕРЕМНИМ

73 роки тому в теременському лісі три дні у липні тривав бій між повстанськими загонами і оточеною базою червоної партизанки (двісті чол. в основному з енкаведешників і триста поляків). Повстанці вийшли із села Антонівці. Збоку УПА був дубнівський курінь Осипа і кременецький курінь Кропиви. Кожен налічував по три сотні. До зубів озброєні Москвою, під командою Одухи, червоні чинили шалений опір. Все довколо було заміновано. На одній із таких мін підірвався курінний Осип. Але третього дня, коли був доставлений для куреня Кропиви міномет, від влучного закидання мін у більшовицькому таборі почалася паніка, крики, прокльони... Коли повстанці захопили базу, валялося багато трупів. Верхівка вислизнула. Поляки, що були місцевими, допомогли їм утекти.

Були втрати і серед повстанців. Їх із почесними поховали біля церкви в селі Теремне. Але до цього часу від тої пори все покрила непам'ять – ні молебню, ні пошанівку. Курінного Осипа перевезли до Антонівцець, де з великими почесними повстанська армія хоронила біля церкви першого повстанського командира, що загинув у боротьбі із московською заразою.

Дякуючи рівненчанинові Василеві Кирилюку, що брав участь в тих подіях (молодий розвідник), а тепер розбудив активними діями довколо себе людей. Із Рівного приїхала до Теремного група патріотів, щоб оживити пам'ять і вписати ще одне святе місце на карті повстанського руху.

Відбулося три молебні. Один біля теременської церкви, де поховані дев'ять повстанців. Три священники правили біля оправленої могили, яку вони і опорядкували. Друга відправа біля могили розвідниці «Орисі» (Лідії Петрук), яка не встигла за п'ять кроків до лісу, втікаючи від енкаведистів, і впала від їх куль. Цікаво розповідають про неї. Щоб конкретно знати

де ворожа база, треба було розвідати. А метода енкаведистів була проста: хто із людей випадково появлявся біля їхнього розташування, живим не повертався. Так і тут, посланці у розвідку – не повернулися. «Орися» із трьох боків підходила до ворожого табору і вертала. Вона брала юрму малих дітей і з криками, гуками брели лісом – за ягодами, чи за грибами. І на оклики «Стой, деушка, куда идешь?» – відгукувалося: «Ось назбираємо грибів, приходьте в гості...»

Так само розвідала і місце дислокації угруповання НКВД в Андрушівці в 1944 році, була навіть і в їх бліндажах. Була гарна, мала довгу пишну косу. І лише потім енкаведешники збагнули, кого вони допустили до себе (коли те угруповання було оточене і розбите). Через те і не простили їй.

Третій молебень був на місці бою. Біля гори – глибокий рів, майже урвище, де із джерела пульсує чиста вода. Бій ішов і за це джерело. Липень, спека. І оточені вороги хотіли до нього добиратись, але повстанці їм не давали. Тут був жорстокий бій. І чимало тих, хто хотів тієї води, полягли в тому глибочезному рові. Автор цих рядків спробував спуститися стежиною по крутизні, а наверх ледве вибрався і без обстрілювання. Але смачної джерельної води таки скуштував.

Чому УПА вирішила ліквідувати те осине гніздо? Партизанка тероризувала навколишні села, грабували у людей все підряд. І які були щасливі жителі Теремного – приносили повстанцям підкріплення: страви, вареники, молочні вироби: масло, сметана... А за советів все тут завмерло. І тільки зараз ожили спогади. Теремне пробудилося. Багато в селі молоді. І вся вона була в лісі. Віряться: не заростуть стежки до цих святих місць, до повстанських могил.

Наш виїзд пам'яті у теременський ліс співпав із рішенням польського сейму про «геноцид» на українській землі – не проти українців, а проти поляків! Чужинці на чужій землі

волають про «геноцид». Чому в енкаведешному таборі було до трьохсот поляків? Бо їм однаково було з ким бути проти українців – чи в німецькій поліції з липня 1941 року, чи із советською партізанкою. До 1943 року польські шуцмани тероризували і грабували українські села. Банда із осади краковецької спалила село Ремель і знищила його жителів у березні 1943 року. «Геноцид» – хай панове поляки рахують із 1648 року, відколи український народ під проводом Богдана Хмельницького розпочав боротьбу проти ляхського поневолення. Ще коли сказав поет: «Ми гайдамаки, ми всі однакі... Йшли діди на муки, підуть і правнуки. Ми за народ життя своє дамо». (Осип Маковей). Жорстоко?.. Так! Але це всім засторога – не лізьте в чужий край зі своїми ворожими погордами і жорстокими забаганками. Пригадайте не тільки Хмельниччину, але й Коліївщину і поему Тараса Шевченка «Гайдамаки»... А війна 1919-го? Коли від нас при допомозі Франції «галерчики» забрали те, що і поляків, і всіх сусідів зробило незалежними. І обсадили ту ж «Вóлинь», за якою і досі так плачуть, осадниками – кожен легіонер отримав «осаду» – кращі наділи української землі... А далі – пацифікація... Береза Картузька...

Народ наш довго пручався, опирався. Роками закипала кров. І коли прийшов страшний грозовий час війни і месницької розкутості, наступив момент, коли кров скипіла так за ворожу змичку в'їдливого сусіда із коричневими катами, що стримати накопиченого гніву було неможливо. І наступила розплата, страшна, безпощадна. Таке буває, коли довго стримується терпіння болю і нерозрадженого гніву. Це не відбувалося холодно чи методично. То була помста за довготривалі страждання.

Я ПОВЕРНУВСЯ ДОДОМУ

Все почалося з того, що після закінчення Тернопільського медичного інституту мене, молодого літератора, КГБ після невдалої трьохрічної обробки (по це написано у повісті «Плата за любов») випхнув за межі області, подалі від рідного дому, міської рідні і друзів-літераторів. Наш дім недалеко від Шумська на Тернопільщині. І повертатись додому випало аж через 47 років і через шумські повстанські ліси. Задовго до цього був написаний вірш «Шумські ліси» який в 1973 році на зустрічі літераторів у Києві відзначив Іван Драч. Ось строфа з нього:

*... Зелена повінь, глухомань і синь,
І вірна стежка топтана крізь хащі,
Де на світанку мій далекий пращур
Промовив ніжне й дороге – Волинь.*

Звичайно, повернення лісами символічне, саме тими лісами, що зберігають глибоку повстанську історію. З моєю появою у районі, довелося з місцевими патріотами освячувати в цих лісах місце загибелі і слави героїв повстанців. Статті в газетах, розповідження книжок про УПА, телефільм «Шумські ліси»... І голову підвели вчорашні нероззброєні комуністи. Сфабрикували лист, нібито з Херсону, кинули болотом у батька-повстанця, щоб побічно зачепити і сина-письменника.

Як я міг зреагувати? Звичайно, словом. Розповісти людям ще одну історію, про яку я ніде не згадував. Народилася прозово-публіцистична річ «Батько і курва», яку включив до збірки. Друзям сказав, що видаю скандальну збірку. Дехто з молодих поетів це роблять на початках, а я – під завершення... І скандал не забарився.

У райцентрі живе інвалід-журналіст. Видав декілька збірок пересічних віршів і пише рецензії. Статтю і декілька

інформацій писав і про мене. То ж коли почув, що виходить збірка, став неодноразово телефонувати – якби її отримати. Отримав у обідню пору, а вранці другого дня телефонує, що вже написав рецензію. Вона об'ємна, з добрим відгуком. Щоб не завдавати людині дальшого зайвого клопоту, порекомендував, щоб хтось набрав у районі, а я заплачу за набір. Виявилось, що таких людей в Шумську нема. Довелось набирати її у Рівному. При наборі мені було зауважено, що слова «навіть знайшлося місце інтимній ліриці» стосується лише двох рядків: «Весна. Перша жінка, яка пробудила цікавість і навіть запізнену мрію». Оце і весь «інтим». А рецензент чомусь почав роздумувати про інтимну лірику взагалі (і щодо віку, і наганий оптимізм юності у поважному віці). Через те вирішено було той абзац вилучити... Замість того, щоб вставити у набрану рецензію вилучене, треба було бачити реакцію рецензента, його обличчя... І почалося. Протягом десяти днів про дві-три образливі есемески (хам, нахаба, графоман). Так і проявилася біда: роздвоєння мислення. Потім мені сказали, що ця людина хвора.

А я – хворий Україною. Це ще з дитинства. Коли було сім років, на черепиці із конфіскованої і розібраної бабиної хати, яку відвозили більшовицькі поплічники, я написав: «Хто цю черепицю забере – тому смерть!». То було перше написано мною.

А що було далі? Про це вже писалося. Людині без літературної освіти написалося багато, навіть і видавалося.

Але я повертаюся знову до свого повернення до села. А повертатись було чого. 37 кращих хлопців із села впали в боях із енкаведистами. І про них – ні слова доброго. А на цвинтарі забутий невисокий пагорб. Біля 15-ти невідомих повстанців закопано, коли ночами їх перетягали через ріку із окописька. Все поросло непам'ятю. Забуття.

ШАНОВНИЙ ПАНЕ ГОЛОВО!

Виконую Вашу пораду, яку ви дали мені. Я зараз житель Рівного. Але є рідне село в Шумському районі. Село невелике, але в ньому загинуло 37 повстанців. Село знищене, навіть назву поміняли. Лишився я один, що знаю про загиблих хлопців. А ще є братня могила невідомих повстанців (біля 15-ти), яких ночами перекидали через річку із Шумського окописька і в ночі таємно закопували на цвинтарі. Все забуте, заросле бур'янами. І нема підтримки щось з нею зробити.

Почув, що 17-й рік в області – рік УПА. Знаю про Вашу позицію і через те потурбував. В минулому році мною був створений телефільм «Шумські ліси». Маю три книжки про повстанців.

Степан Бабій, член Спілки письменників

ШАНОВНИЙ СТЕПАНЕ ОЛЕКСАНДРОВИЧУ!

Ваше звернення від 6 червня 2017 року в обласній державній адміністрації щодо встановлення меморіальної плити учасникам ОУН, УПА в с. Мировому розглянуте. Насамперед дозвольте Вам подякувати за те, що не лише зберігаєте пам'ять про ті важливі події, які пов'язані з героїчною боротьбою підпільників ОУН та вояків УПА, але й намагаєтесь донести цю інформацію до сучасників, створюючи телефільми та видаючи книги.

Наближається 75-а річниця створення УПА. З метою належного відзначення цієї знаменної дати головою обласної державної адміністрації видано розпорядження від 19 грудня № 743-од «Про відзначення в області 75-ї річниці утворення Української Повстанської Армії», яким утворено організаційний комітет та затверджено комплекс заходів щодо відзначення цієї знаменної дати.

Працівниками Шумського районного краєзнавчого музею проведено обстеження поховань на цвинтарі та біля церкви в с. Мирове, зібрано спогади про учасників національно-визвольного руху, які поповнять експозицію музею. Також до ювілейної дати заплановано провести облаштування пам'ятного хреста на могилах невідомих повстанців на сільському цвинтарі.

Питання про встановлення меморіальної плити зі списком повстанців ОУН, УПА буде розглянуто під час засідання організаційного комітету обласної державної адміністрації.

*З повагою
Заступник голови
обласної державної адміністрації*

Ю. З. Юрик

«І ХТОСЬ НАМ КВІТИ З ПОЛЯ ПРИНЕСЕ...»

Серед тих поетів які в 1960-х роках прокладали стежки до великої літератури через знаменитий «Тернопільський альманах», наймолодшим був Степан Бабій, тоді студент медінституту, уродженець 1940 р. села Голибиси на Шумщині. Доля склалася так, що він після закінчення вишу в Тернополі з 1970 року працював лікарем у селах на Рівненщині. Після виходу двох поетичних збірок був прийнятий у 1981 році до Спілки письменників. А в роки горбачовської перебудови разом із молодими поетами Миколою Тимчаком (уродженець Великої Березовиці) та Миколою Пшеничним активно виступив проти компартії – за Чорнобильську катастрофу, русифікацію, за розстріляне Відродження.

У 1990 році С. Бабій очолив відділ культури у Рівному, з 2000-го до 2005 року – голова обласної письменницької організації. Автор 25 збірок поезії, п'яти книжок прози і шести – публіцистики, заслужений працівник культури України.

Ось що він розповів головному редакторові журналу «Літературний Тернопіль» Богдану Мельничуку.

– Тільки після виходу на пенсію я почав частіше навідуватися до рідного села. Село, яке совети називали «бандерівським», стало, як написав один земляк, прокомуністичним. Після того, як розстріляли повстанців (37 хлопців!), засудили і вивезли на Сибір найкращих господарів, а їхні садиби поруйнували, село втратило, по суті, все надбане важкою працею і духовним розвоєм. Репресіями в душі людей був загнаний страх, нові «порядки» навчили красти, пиячити, брехати. Закрита церква, розвалена школа і хата-читальня з кооперацією, знищена ріка з розкішними берегами... Меліорація і кар'єри після торфовидобування спустошили довкілля, усе поросло бур'янами. В таке село доводилося приїздити.

А в мене – список загиблих, який залишив батько. Пропаганда називала їх бандитами, що викликало мій протест, бо я знав, що то були найкращі хлопці, цвіт села. Той протест – у моїх творах, опублікованих у книжках, виданих навіть у радянських видавництвах. «Вже хлопців тих давним-давно нема / Є тільки сміх на жовклих фотокартках...» У селі були свої члени компартії, і дискусії з ними призвели до того що мене називали «бандерівцем». Агітація за незалежність, за приватизацію земельних ділянок, голосування на виборах за Рух настроювали проти мене чимало місцевих «совків». Тоді мені написалося:

*І знов село, і вже немов не рідне,
Лиш декілька лишилось ще хат,
Де ждуть тебе, як добрі очі, вікна,
Далекий ти вже там, але ще брат...*

Вірш довгий, а закінчення таке:

*І може вже мене тоді не буде –
Тут Україна буде над усе,
І будуть горді, як повстанці, люди,
І хтось нам квіти з поля принесе.*

В отаке село я прибув останніми роками надовго. Дружина приїхала доглядати маму, і ми, жителі Рівного, стали, як тепер кажуть, його «співжителлями». І тут відбулося чимало цікавого. Зокрема, район сприйняв мене двояко. Працівники бібліотеки провели зустріч, презентацію телефільму за моїм сценарієм «Шумські ліси», райадміністрація виділила кошти на реалізацію цього фільму. Патріотичні сили залучили до своїх акцій пам'яті... Але на таку мою появу підняли голову й нероззброєні комуністи. Сфабрикували листа, нібито з Херсона, де зачепили мого батька й кинули тінь на мене. І далі намагаються називати повстанців «бандитами».

А Рівне зібрало активістів, які починали боротьбу за незалежність наприкінці 80-х і на початку 90-х. Організували дійство до сторіччя обласної «Просвіти», вручили нам посвідчення почесних членів цього товариства. І ось ту роботу, яку мені доводилося проводити тридцять років тому, треба починати у рідних Голибісах. Двадцять шість років незалежності! А тут втрачені пам'ять, власна предківська назва села (нині – Мирове) і наспіви рідною мовою в церкві...

І ще, крім загиблих своїх повстанців, на місцевому цвинтарі закопані 15 невідомих хлопців, тіла яких перетягли через ріку зі шумського окописька сільські патріоти. Широкий пагорбочок роками був зарослий бур'яном. І таємне місце під суцільним дерном загиблого останнього зі села повстанця, що було віднайдене завдяки моїй причетності. Цей останній повстанець – дядько моєї дружини. Ми облаштували могилу і поставили пам'ятник.

А що ж робити із тими забутими? Ідея є, але впровадити її нема сили. І ось Тернопільщина оголосила 2017-й роком УПА. І тепер випала мені нагода зустрітися з очільниками адміністрації області, обласного управління культури, обласної письменницької організації та обласного телебачення. Тут і нагода, щоб почула про мене область. На свій лист в адміністрацію отримав гарну відповідь щодо моєї позиції і подяку за збережену пам'ять. Оце й усе. Довелося мені самотужки обкошувати зарослий бур'янами пагорб. Завдяки сільському голові Вадиму Гончаренку гарно оформлена могила невідомих повстанців, а друзі з меморіалу (Ігор Золотун із села Брикова), з якими вшановували ми місце пам'яті, поставили п'ятиметровий дубовий хрест. Падав дощ. Плакало небо. Гостей було більше, ніж сільських жителів. Були представники «Пласту», «Тризуба», священники з церковним хором зі Шумська. А районних керівників не було...

Виступаючи біля могили, я сказав, що це зроблено перший крок до національної свідомості на 26-му році Незалежності. Другий крок – меморіальна стела на місці зруйнованої хати-читальні, де на чорній плиті золотими літерами будуть вписані імена загиблих борців за самостійну Україну.

P. S. Може, ці пристрасні слова письменника-патріота Степана Бабія хоч тепер почують у Шумському та обласному «Білому домі». Сподіваємося...

Записав Богдан Мельничук

СТІНА

Ось і підійшла черга до 37-ми загиблих. Основою повстанських жертв став список 38-го їх побратима, що після поранення пройшов Гулаги і повернувся в Україну. Всі повстанці з рідного невеликого села і воно мало б вшанувати односельців. Ще навіть залишилися в ньому, колись понищеному і розпорошеному, деякі жителі. Навіть є такі, що на своїх братів, а то й батьків, що у тому списку, наговорювали, що то їх вбили бандерівці. Так в очах ворожої до повстанського руху влади ніби були до неї прихильними. І ось відкрилася правда. Але в селі править крило російської православної церкви. І ці люди настільки їй віддані, що не тільки не покаються за брехню, а й стали вовками дивитися на ініціаторів вшанування загиблих.

Вже було домовлено про виготовлення плити, де по чорному золотими буквами мали засвітитися імена. Лишилося тільки висипати символічну могилу. Якраз і місце підходило для неї, де стояв громадський будинок кооперації, просвіти і хати-читальні... І коли це було запропоновано місцевим церковникам і владі, все зупинилося. І стало зрозуміло – ще не час.

...Так думалося. Але не пройшло і півроку як ситуація змінилася майже протилежно. Чи дипломатія зі сторони ініціатора, чи зрушення у церковних намірах, а чи все разом – у душах людей, у громади з'явилося милосердя і прощення. Звітрився наліт московської неприязні і непривітності. Намітилося повернення до порозуміння і колишньої єдності. І церковна громада взялася до висипання символічної Могили Пам'яті.

ОКОПИСЬКО

Окописько – це пагорби, що піднеслися над улоговинами-берегами, де тихо протікає річка. А назва така від того, що під час війни по верхах тих пагорбів були викопані окопи, до яких з низовин-улогovin, а ще під вогнем із шанців було недобратися. Добре місце для заснування Шумська вибрали князі, де самою природою над болотистими берегами були піднесені оборонні крутосхили. З часом ті траншеї стали непотрібними, обвалювалися, заростали і стали місцем, куди місцеві жителі, геть не княжі нащадки, а потомки смердів, скидали сюди господарський непотріб. А нащадки готів, Карла Великого за війни вирішили звалити сюди у глибоко викопані новітні траншеї нащадків Мойсея. За таким прикладом районне НКВД стало викидати сюди тіла загиблих повстанців. Спочатку вбитих садовили на вулиці під огорожею на пострах для місцевого населення, а потім конюхи, їздові – прислужники спецорганів – вивозили їх на звалище, на розтерзаня собакам. Тіла навіть не прикопували.

За рікою з протилежного боку, теж на горбах, розкинулося село з якого жителі перетягували через ріку тіла повстанців і закопували на сільському цвинтарі навіть із тихим оспівуванням священика.

В 1948 році місцева вчителька за наказом із району вела школярів до Шумська на першотравневу демонстрацію, перейшли кладку через Вілію, стали виходити стежкою (сюдою село ходило в містечко на базар) і – жаж! На зеленій траві під припікаючим сонцем недалеко від стежки валялися розкидані, розтерзані тіла чотирьох повстанців. Шерстяний темно-зелений військовий одяг на них вже був порваний і виглядали тіла у ранах, стирчав обглоданий колінний суглоб. З таким видовищем і гнітючим враженням діти йшли на святкову демонстрацію слухати ворожі виступи новітніх карателів, як вони знищили групу бандитів.

Прошло 70 років. І прийшла із Шумська (що за советів називався «Шумское») чутка: зі Львова прибула група пошуковців і розкопують окописько. Знайшли 14 скелетів, а в село, що називали колись «бандерівським», після довгих життєвих доріг приїхав той колишній учень, що йшов зі школярами і вчителькою того 1-го травня. Було повідомлення що такої-то години відбудеться прес-конференція на місці розкопок. Захотілося чоловікові не дивлячись на вік і гіпертонію побувати на місці події. Бо все життя думалося і жилося тим, давно пережитим рідним і незабутим.

В Шумську зійшов з автобуса і рушив у той напрям, де колись велася стежка через окописько. Тепер тут виявилася асфальтова доріжина, по обидва боки якої громадилися будівельні і ремонтногосподарські підприємства. Кинулися в очі високі бетонні і металеві огорожі. Так і зайшлося в тупик, що його замикала велика будова пекарні, за якою і довколишніми огорожами не проглядав далі простір. Став повертатися назад і запримітив через двір пожежної частини цегляну стіну, за якою, подумалося, можна обійти пекарню і вийти до окописька. Подолати її було неможливо, але за муром росли дерева, і одна груба гілляка, що тяглася звідти, допомогла здертися на стіну. Виявилось, мур ішов над краєм западини і спускатися в неї довелося по гіллі, що тяглася донизу. Час підганяв, бо запізнювався, а ще треба було обігнути широко охоплену територію пекарні. І обігнув... За мурами і високими металевими огорожами, які охоплювали великі підприємства і тяглися верхами пагорбів, під ними аж до берегів, вироста інша стіна – стіна хащів, густого непролазного жовтяку. І треба було його розгортати, щоб прокладати прохід. Повернутись, здертися наверх вже було неможливо. Коли знизу подивитись уверх, Шумськ на цій ділянці виглядав неприступною фортецею для прохідця в хащах цих унизу. Пагорби вінчали високі

металеві щити, проникнути за які звідсіля – ні найменшої надії. Через те огорожі видавалися як ворожі. Одягнутий, взутий не для такого середовища, змушений був продиратися далі заростом. Шумськ був оточений таким захистом понад пагорбами, що князям, якби підвелися, залишалося б тільки заздрити. А внизу нетрями продирався самотній блукалець. Вже про годину зустрічі не йшлося, бажалося вибратись і хоч побачити місце розкопок. Перехід тривав довго. Далі були густо насаженні сосни. Вони виростили над місцем розстрілів євреїв. Казали, що над ними споруджений меморіал... Але ніякого меморіалу тут не було. Над окописьком не було видно ні одної людської душі і ні розкопок... У повному розчаруванні, спітнілому під липневим сонцем, хотілося вже повернутися до зупинки автобуса.

Потім, як виявилось, що і з протилежного боку від Шумська теж було окописько... І там теж діялися страхіння, як і на пагорбах, що над берегами річки Вілії.

ДИВНІ ПАРНОСТІ ВИПАДКІВ

ЗИМА НА ХУТОРІ

Друга половина зими видалася нетутешньою. Останніми роками все була мокрою – сніг, що падав, перетворював у калюжі, болото, а коли його довго не було, ставало сухо, руділа у садах трава, під сонцем набрякало бруньками гілля кущів, зеленіло низом морозостійке зілля. А це скувало землю, наріс шишаками по стежках і доріжинах лід, а густо нападаний і твердо влечаний, крихкий від коротких відлиг та тривалих морозів сніг не давав можливості ступити зі стежок і доріжин – із хруском провалювався, мало не різав зазубреними краями взуття. І нарешті днями та ночами стільки снігу насипало, що кожного ранку доводилося першим ділом братися за лопату і прокладати стежки до хлівів, дровітні, а ще стоп'ятдесятиметрову доріжину до криниці, що біля широкої сільської дороги часто і не прочищеної.

Коли прокидався сніг і серед біліючого настилу вилися двором і доріжиною романтичні стежини, з бадьорістю і піднесеним духом приходила думка – та це ж зимовий санаторій. Приїжджому міському жителю з гіпертонією і неспокійним серцем та із неодноразовими нервовими виснаженнями така непроникна хутірська тиша – відрада і відпочинок. Освіжаючий холод морозного подиху не лише на дворі, а й у заскленій веранді, тонізує і бадьорить. Не зайве сказати що і довгі черги скляних банок і бутлів у льоху з дарами природи теж настоюються для здоров'я. Тут і гора картоплі, а в коморі висять пакети зі сушеним цвітом глоду, чебрецю, плодами шипшини... Торби смачного пряженого гарбузового насіння і невиводні тут у корзинах волоські горіхи... А ще домашнє вино, мед із сільських пасік, назбираний із взятку твоєї малої батьківщини... А коли ще в хаті – газ, вода і світло, то цей ніздрюватий намерзлий

сніг, горбистий закам'янілий лід і кільканадцяти градусний мороз із пронизуючим північно-західним вітром, тут страшними не видаються.

Хутір, тобто двір, не такий і далекий від села – через видолинок, але за кукурудзами та пшеницями влітку, кудюю чужими городами немає стежки, обходити довгою доріжиною до людського гамору чи людям звідти до однієї захованої під могутніми ясенями хати не завжди виходить. Через те тут замрія і тиша, і ні доброго, ні поганого стосунку з сусідами нема.

За великим старим садом – розлогий пастівник. Багато хто і не знає що то за слово. А так називається буяючий острівець дикого походження, майже дивом збережений залишок від лісу, що давно зник у цих місцях. Худоби тут, серед розрослих кущів ліщини, вже не пасуть і назва ця давно втратила свій зміст. Колись приватизовувався для нашої матері город (то історія вже давня і тоді в селі ще боялись приватизації та пострадянських змін), приєднався і шматок пастівника, що тягся уздовж города і нависав над землею гіллям крайніх дерев. Він і належав родині колись, до часу як почали заганяти людей до колгоспу. Після того пастівник став нічий і не раз по ньому гуляла чужа сокира.

І ось на занесеному снігами тихому хуторі, віддаленому від сільського життя, де навіть вигідно жити (там ходить по селу грип, а сюди не досягає. Навіть за пташиного в людей масово гинули кури, а тут богу дякувати птиця пережила напасть. Одне тільки – померла людина в селі, а тут дізнаєшся із запізненням, коли когось зустрінеш), стало дві прикросці, які завдало те віддалене село... Через великі сніги нав'яні попід огорожами, що стали від того невисокими, у двір скочив мисливський собака і – у відкритий хлів, до курей! Рвав, душив... Ті, що розліталися по дворі, застрягали в снігу і він їх настигав там. На дворі в ту пору року нікого не

було і за якусь годину вже довелося збирати чималу втрату. А другого разу почувся стукіт сокири в пастівнику. Туди не раз навідувалася вдова, тягла із пастівника гілляки серед зими, а ще самотній невлаштований парубок рятувався від холоду тонким порубом. Думалося – як вони розпалюють те сире ломаччя? Але тут завищала бензопилка. Це вже хтось закрався інший. Довелося борхатися великим снігом до пастівника. І відкрилася картина: три парубки, коні, сани. Стоїть груба зрізана акація. Не впала, бо зачепилася за верхи сусідніх дерев. Друга акація, теж майже зрізана, тримаючись на недопиленій корі, похилилася на зрізану. І все це на приватизованій ділянці.

На зауваження, що це приватизована ділянка та і через дорогу, де нічیه, різати дерева не можна...

– Ви хто такий? – вихопився парубійко із сокирою, якою дорубував недорізаний край акації.

– Це я вас запитаю, хто ви такий і чому ріжете на приватизованому?

– Яке ви мали право приватизовувати? Я колишній депутат. І сокира заграла в його руках. Відчувалась розмова нетверезого.

Коли стало зрозуміло, що різуні не надаються до розмови, не сприймають переконувань, довелося попередити, що далі будуть розмовляти з поліцією... Але із приїздом екіпажу, на місці пригоди вже не було нікого, тільки санний слід на снігу залишився від втечі і двоє зрізаних дерев стояли зачеплені за сусідні верхів'я.

А хуторові, правда, не так хуторові, як частому тут гостеві із міста, був завданий ще один удар. Три роки тому серед старого саду були насаджені молоді яблуньки. На зиму стовбурці огорталися целофаном, щоб не погризли зайці. А на тривалу спочатку незасніжену зиму насадження залишилися незахищеними і тепер, йдучи із пастівника від

зрізаних дерев, в очі кинулися білі обгризені стовбурці на всіх молоденьких яблуньках.

Пізно ввечері почувся стукіт у двері на веранду. Коли увімкнулося світло і відчинилися двері, на порозі стояла заплакана жінка і похилений присоромлений, ще недавно виграючий сокирою, колишній сільський депутат, що і вибирали його, щоб порятувати від суду за бійку. Пригнала біда – великий штраф за зрізані дерева, чи притягнення до криміналу. Жаль було дивитися на цих людей, на сльози, присоромлення, бланання. І довелося підписати папір про відсутність претензії до винуватця.

ЛІТО НА ХУТОРІ

Влітку наш хутір – маленька фортеця, обнесена високим частоколом могутніх ясенів, потопає у навколишній зелені. Глушина. Коли косив траву у старому саду, із-під коси викотився рудуватий клубочок. Глядь – а це ж зайча. Напевно то його мати обгризла снігової зими насадженні яблуньки. Через якісь хвилини друге, а потім і третє, що заплуталося у високій траві. Воно було найменше і стало моєю здобиччю. Погладив його і випустив у зелений світ до пастівника.

Якраз почалися суниці. У пастівнику вони зрідка. Але недалеко Степанишин яр. Це можна сказати, яруга, наповнений зеленим заростом і високими деревами, що пнуться із глибини до сонця. Довколо яру горби і між трави то тут, то там густі суничники, але сунички тут де-де і то малі, ніби присушені, гіркуваті. Бо на горбах. А в яру ближче до дна, де волога, суниці великі, соковиті і солодкі... Але не тут то ласувати ними. Як, кажуть, цвіт папороті вночі перед Івана Купала в таких місцях оберігає нечиста сила, виявляється, вона оберігає у цих глибоких нетрях і суниці. На руки, на обличчя, шию із-під вологого зілля – не встигаєш обгонитися – налітає рій, бринять комарі. Обмахуєшся від них, б'єш, а вони все дзвенять довколо тебе тоненько. Поки нарвеш пригощу суниць, вже свербить від укусів тіло і доводиться вибиратися, а місцями і видиратися з яру.

Робота на хуторі тиха. Город, сад наливають плоди, дякуючи дощам і сонцю. А то ні з того, ні з сього почувся гул, що наближався ніби з небес. Гул більшав і, раптом, зароїлася налітаюча хмарина бджіл. Стрепенувшись, довелося миттю схопити відро, знайшов віника, наточив із крана води і кинувся на той гул. Рій нісся, кружеляла чорна віхола. Почав кропити водою, імітуючи дощ, і кружеляння почало зменшуватись, рій сідав на старий великий горіх. Коли серед гілля на грубшій розсішці загойдалася сіра торба,

довелося притягти до горіха драбину. Покликав дружину і вона принесла велику кастрюлю із покришкою, що б туди стрясти рій, закрити його і занести до льоху, щоб охолов, поки буде думатися-гадатися куди його прилаштувати. Як не як – понад тисячу гривень. Але після першої спроби нічого не вийшло: драбина хистка, а кастрюля важка і однією рукою ще й виставленою високо, не можна було її втримати. Довелося кликати пасічника, що жив далеченько від хутора. Майстер прийшов із димарем, кошиком плетеним із лози і гачком на ньому. Весь в екіпіровці і з ситком на голові. Почав збиратися по драбині до гілки, де висіла сіра, жива торбоподібна маса із поблискуючими крильцями, що ворушилися.

Ми з дружиною тримали драбину, по якій збирався бджоляр. Добрався. Закинув гачка на гілку і підвів кошик під рій. Тріпнув раз, вдруге гілку, бджоли посипались в кошик, правда не всі і в цей час кошик обірвався, гепнув об землю і вже над ним закружляв рій. Майстер на драбині, яку ми з дружиною тримаємо з обох боків і навколо нас закружляли бджоли. А ми в легкому літньому одязі. І почалося. Перша бджола вжалила під брову, друга в ніс, третя в руку, четверта знову в ніс... Дружину в шию, плече, руку... Втекти не можна було, бо тримали драбину, щоб не впав бджоляр. Нарешті втекли на веранду. Прикладали до укусів холодну воду.

А бджоли знову обліпили розсішку гілки. Видно там залишалася матка. Після всього знайшли довгу тичку, прив'язали до неї кошика, бджоляр підставив його і затряс живу ворухку масу.

Коли чоловік із обліпленим бджолами кошиком подався через сад, ми обмацували покусані місця і незадоволені, картали себе за те, що скоїлось. Хотіли розжитися роєм.

Другого дня зранку (комусь важко повірити, але знають лікарі про парність випадків) біля самого порога збоку від веранди, через округлу дірку, із землі вилітали оси. Одні

вилітали, інші прилітаючи, снували між ними і всі – у круглий хід. Що першим було зробити – заткнути вхід у землю. Знайденим міцним кілком це було і зроблено. Але довкола цієї грубої палки кружляло багато ос. Вони все прилітали і прилітали, вже кружляв чималий рій. Тоді знайшлася мішковина і намочена в чані з водою, була натягнута на тичку і тяжка, мокра впала на кружляючих комах. А вивільненою тичкою молотилося по радюзі. Щось ніби виходило, але рій дещо поріділий, все кружляв. Треба було впустити ос до гнізда і думати що робити далі. Коли витягав із нори кілка, в одну і другу ногу боляче вжалили оси. Біль був пекучішим від осиних укусів.

Отак серед погожих літніх днів, що радували пишною городиною з її плодами, смородиною і порічками, зрідка де-де налитими вишнями, якась стихійна сила, щоб життя не видавалося раєм, наслала два рої.

Вже під вечір, коли оси, їх більшість, влетіли у свій хід, принесеним із крамниці дихлофосом їх було щедро пригощено, а нора закрита цеглиною.

Вранці відкрита, вона зяяла порожня.

НА ЕВЕРЕСТ...

* * *

«Україно, ти для мене диво»

В. Симоненко

Так не тільки уста Симоненкові прошепотіли,
Вже тримав її небо на собі наш кремезний Шевченко
І довкола високі підтримували українці...
Але стільки залюблених в неї, проникливих серцем:
І принц Габсбург (Вишиваний)
 з мудрим Андреем Шептицьким,
Рильські – батько із сином, Липинський і Бжеський,
Навіть і за Вілінською – словом окрилилася
 Шовгеньова-Теліга,
Друг Степана Бандери, полковник СБ – Ріко Ярій¹...
Де такої історії ще пошукати?
Так не тільки уста Симоненкові прошепотіли –
У захопленні нею – в повстаннях, огнях і загравах.

¹ Єврей

* * *

Летять вже ракети на Марс,
А тут ще живуть забобони,
Як приторний смак самогону
В багатий напоями час...
Але і стрімкого рядка на Парнас
Комп'ютери не наздогонять.

* * *

На обласному суспільному:

Читають Ліну Костенко,
Слова забивають музикою,
Ще й голос до того слабенький,
Не читання – а вовтузіння.
Така собі відбувальщина,
Але і міна причетності.
Перетворюється в банальщину
Поезія слави і честі.

* * *

Суша спекотна... Люті морози... Війна –
Ледве виносні нестерпні удари
Лютих стихій веремія земна –
Знак Сатани? А чи Божа покара?

І молитви всіх страждених, церков –
Знесені до невблаганного неба,
Світ не рятує. Сльози і кров –
Море солоне вбирає у себе.

* * *

Муркає кіт і муркає холодильник
В хаті де тиха самотність дріма,
Шкрябає миша, шкребе з-під настилів,
Тут і не пуста, тут мати сама.

Десь по Європах розвіялись діти.
Вдвох з Україною мислять одне:
Сталось нарешті – щоб жити–радіти,
Та в ріднокраї і сонце сумне.

Каже: невже нам нічого не світить
Крім голодовок і воєн?.. Бо решта – дурне.

НЕВІЛЬНИКИ

Не на галерах, не в тюрмах –
Ходять невільники в юрмах.
Перша неволя – робота
(Лісоповали, мерзлоти
Форми невільницькі крайні).
Але й з років наших ранніх
Сковує душі неволя,
Ще починалася в школі.
Тоталітарно-суспільні
Рамки – окови невільних.
Скована мужем дружина,
Чи й чоловік (не мужчина)
Теж своєрідні неволі,
Що і в широкому полі,
Де вже – здавалося б – воля!
Але надламані крила
І підвестися не сила.

То довгожданна нарешті –
Воля... Коли не помреш ти,
Та до пенсійного статку
Хочеться мати достатку.
Йдуть сторожами горішні
Знову в неволю – за грішми.
Але й коли їх в достаті –
Волі не знають багаті.

МОЯ ЕВЕЛІНА

Моя Евеліна (як Ганська)
В садибі сільській (помісті)...
І їду в той край (повстанський),
Лишивши квартиру у місті.

Квартиру у місті теплу...
В принишкле село під снігами –
Неначе із раю в пекло –
З байдужцями і ворогами.

Моя Евеліна (як Ганська)
Поета свого зустрине,
Моя працелюбна, не панська,
Любов моя (як Україна).

Там будем шукати дрова,
Щоб обігрівати хату,
Повітрям чистим здоров'я
Підірване лікувати.

І клопоти наші, тривоги
Там порівну нам ділити
Й прихильного до нас Бога
Щасливі будем хвалити.

ЯК ПІГМАЛІОН...

Ні, то не сон був. То – чари:
Чара налита, хмільна,
Днями його і ночами
Щастям п'янила вона.

Але її враз не стало
І облягла пустота
Душу. В ній на п'єдесталі
Не підвелась, як свята.

Та народилася в слові.
Як Пігмаліон, чоловік
Пристрасті стільки, любові
Вклав у хвилюючий вірш.

Вже не самотній у стінах
Бо, мов живою привів,
Наче підносився з піни
Вилитий образ зі слів.

* * *

Гудуть бджоли. Пахне медом –
Глід цвіте. Як біла хмара
Опустилася нам небом.
Розлив чари пити впарі.

Глід над нами. Ми при ньому
На траві торішній,
А здалось – на небі сьомім –
Так раюєм грішні.

СПОМИН. ЛІС

Стрибала, як сарна, над пасма ожин,
Виводила з пущі на сонячний клин,
Де сяяли бронзово сосни в гурті,
Мов стегна засмагли її золоті –
Як платячко легко звівав вітерець...
З гущавин колючих туди навпростець
До галяв, де тепла шовкова трава
І сосен – аж обертом йшла голова –
Верхи мерехкі в осяйних небесах,
Пора дозрівань, неповторна краса.
Хвилююча радість єднала серця.
... Щаслива до лісу прогулянка ця.

* * *

Харчував, поїв красу небесну корінь,
Крона напивалася повітрям,
Тільки там у небесах, угорі
(Ще якого, кажуть, треба хрона)
Крона обіймалася із вітром,
Цілувалась із дощами крона...
Впарі так і доживуть до скону.

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ РЕАКЦІЇ

I

На трилогію

Ви що там у Києві? –
Заповзялися знову відкривати Шевченка?
Отак всі кісточки перемиємо? –
Дорогі наші із пейсами казаченьки.

Це ж не Поліщук вам і не Сосюра,
Кого ще копнемо із щасливих коханців?
Щасливий один, що не впав попід мури,
А в другого молодість – в дикому танці.

Ще хто там на черзі – Панько, Коцюбинський?
Пройшлися ж по Кобилянській, по Лесі.
З ким там Шевченко кохався-любився –
Ніде ні рядка з молодих інтересів.

.....

Ви погано Шевченка, панове вивчали,
Через весь «Кобзар» у нього проходить Оксана¹,
Про Богом обраного краще б ви промовчали,
А не ятрили живу України рану.

¹ «Мар'яна-черниця» – 1841. «Гайдамаки» – 1841. «Слепая» – 1842. «Три літа» – 1845. «Ми вкупочці колись росли» – 1849. «Не молилася за мене» – 1850.

II На радіовисилання 2018-го року

* * *

Про шароварщину, щось про Майдан –
Розбалакувало радіо про Тараса,
Як осучаснити його... Про талант
Проникливий, що від Бога – ні разу,
І ні словечка про актуальність «Кавказу».

Якщо про Майдан, то Майдан – весь Тарас,
Вогненна його вибухова сила,
Майдан – могутній духом Тарас,
Що не лише Україну – планету потряс,
І нечисть втікала від нього щосили.

А духом мізерні, «раби німіє»
Не варті великого доброго слова,
І гостро, що проти нає до крові,
Вже мізків засмічених не проміє.

* * *

Закохувався – бо поет.
Легкі хмаринки-пушинки
спливали із чистого неба,
безмежного неба його любові –
стражденної України –
«Я так її, я так люблю»
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За нею душу погублю!»
Не видумуйте, не шукайте,
не приміряйте своєї розпусти
до благородного серця.

... І алкоголь – порятунок
від травм осоружного світу,
рожевий серпанок над болісно баченим,
перше снодійне від терзаючих снів.

Залишається подив:
ціною життя з його мученицьких глибин
вихоплений, винесений, вигранений
діамант – невмирущий «Кобзар».

ЕВЕРЕСТ

*Вінграновському, Драчеві,
Павличкові, Ліні Костенко
«Стезя поета – вся на Еверест»*

З давнього вірша

Досягти Евересту –
Скільки їх, тих невтолених душ...
Не на теплий Олімп –
Сходження на Еверест!
Скільки їх вже було –
Скільки їх не дійшло...
Скільки їх порозкиданих по Україні –
Тих поривів, тих мрій,
Тих досягнень –
Лиш до половини
Того шляху нелегкого...
Бо то – хрест, Еверест,
Хрест важкий – Еверест.

* * *

*«Нічого знов не привезла
Для мене пошта з України»
Т. Шевченко*

І пошта знов не принесла...
А то невчасно – перемінно,
Знов не прибилась до села
«Літературна Україна».

Давно понищили село
Совети, пси-енкаведисти
І що донині дожило –
З Голибіс Мировим нависло.

Не впало білих з неба хмар,
Розбита чиститься дорога.
То занеміг (запив) поштар,
То збій на вищих десь порогах.

І пошта знов не принесла
«Літературку» (мою здавна)
До мого рідного села,
Куди я повернувсь недавно.

ВІДГОЛОС І РОЗПУКА

В один день...

Розгортую «Літ. Україну» –
Гризун, Павуляк і Левицький...
Три ворони крячуть над ними.
Іздавна пов'язані словом
Ходили одними стежками,
Із кимось короткими... З кимось
відгукувались до останку.
Ввімкнув телевізора – лиця
Красиві, до болю знайомі –
З Миколайчуком Параджанов
І зі Степанковим Осика...
Скорбота, скорбота велика.
І, раптом, як грім із ясного неба! –
Дзвінок...що Петро Сорока...помер...
Товариш і друг, і порадник,
Що стільки про мене сказав
в назагал непривітному світі.

Після смерті Петра Осадчука, який знав мою творчість і підтримував проскрибованого автора (після першої збірки «Журавлиний невід» вісім років намагався вплинути на редакторів «Рад. письм.», щоб видати збірку «Відкриваю себе», на яку після погрому написав внутрішню рятівну рецензію), другим прилучився до моєї творчості другий Петро – Петро Сорока.

Особисто з ним зустрічалися три рази, а протягом років – книжками і збірками. Неодноразово у часописах і газетах писав про мої поетичні, прозові і публіцистичні твори. Позитивно відгукнувся рецензіями на книжки

прози «Прокляття вохвів. Плата за любов», «Дорогою долі», відгуком у «Дзвоні» на повість про повстанців «Бурелом», на публіцистику і поезію в багатьох денниках, особливо у «Слові просвіти». Про збірку «Вітер на пагорбі» відгукнувся листом. «Дорогий побратиме Степане, Ваш «Вітер...» спонукав мене до глибоких і болючих розмислів» Книжку я прочитав уважно і двічі, хоча маю що читати, бо нині мені надсилають книжки майже щодня... Як я собі гадаю, кожен справжній митець приречений на самотність, ізоляцію в цьому неприхильному світі та внутрішню еміграцію. Це неминуче. І в світі, і в Україні. В Україні особливо, бо література опущена нижче плінтуса. Талант – це хрест і власяниця. Цей світ приймає і підносить тільки тих, хто і його приймає. Хто від світу цього, кажучи біблейною термінологією, «дітей сатани». А ми діти Доброго Отця Небесного і все це мерзота світу з його війнами, епідеміями, терактами, болями, злом і ненавистю не для нас. Наш світ – безсмертні Божі околиці. Тим і живемо. Що нам слава і визнання мирське?... Марниця... Тому мені трохи дивно, що Ви ремствуєте на покривду долі, на те, що живете в ізоляції, що Вас замовчують... А кого нині не замовчують? Хто не поніс на той світ гіркоти і болю? Юрко Гудзь, В. Затуливітер, В. Кашка, І. Низовий... А це поети з геніальним подихом. Якщо про них заговорили увсеголос, то тільки після відходу.

Відгук на «Вітер...» буде в структурі моїх денників, які обіцяє надрукувати «Дзвін... Повторюватись не буду. Книжка добра, межово щира. Але уникайте таких слів як «курва» (тим більше у заголовку). Дбайте більше про художність, бо це золотий запас тексту.

З теплим потиском руки – П. С.

Петро Сорока – духовний лідер свого літературного покоління. Йому по духу близькі поети серця, в яких природний талант закорінений у рідний ґрунт, перетканий любов'ю і болем. Йому були чужі комп'ютерні хлопчики,

що ліктями прогладали собі дорогу, ті космополіти, для яких Європа чи Ізраїль ближчі ніж Україна. Він переймався всіма талановитими, особливо тими, що залишалися у затінні. Він гостро реагував на несправедливість. Через те його слово підтримувало авторів інших поколінь, що були несправедливо непомічені, не підтримані.

Глибокий літературознавець, кандидат філологічних наук, Петро Сорока був сам поетом. Поезія, а не вірші, навіть духовно прониклива проза, що характерна ментальності нашої, хвилювали його тонколіричну душу, а непомільний смак прихильно і шанобливо реагував на творчі знахідки і здобутки. Критично оцінював нехудожні псевдопсихологічні тексти. Боляче сприймав надламані долі талановитих ровесників і картав словом інших за небережне ставлення до обдарування.

Пам'ятаю, напередодні зими у телефонній розмові повідомив його, що на хуторі нашому ми з дружиною заготовили стільки дров, що на дві зими вистачить. Він засміявся: «Не вистачить. Дрова добре горять». Виявилось, у своїх Петриках він опалював добротну гарну хату дровами.

Про його здоров'я я знав. Як лікар, деякі рекомендації давав. Але обстеження в лікарнях нічого не виявляли. І знову у телефонній розмові повідомив, що їде до приватного лікаря у Карпати. А після Карпат мовив розчаровано, що там лікар йому сказав – все від голови. Думалося – все від нервозностей... Адже стільки прочитати і про все написати – праця надзвичайна і рідкісна. Талановитий літературознавець, а ще й справжній поет. І добра, щира людина, яка відгукувалась, резонувала на справжнє у житті. Так і говориться, що Бог забирає найкращих.

Після побратимового листа вислав йому чергову збірку «Відпалаю любов'ю», де «зійшлися лінії життя, творчості і смерті» і не відав, що саме в той час догоряла його свічка. І замість відголосу – оця моторошна звістка.

ПОЕЗІЯ І ГІПЕРТОНІЯ

Будучи лікарем за фахом і поетом за покликанням зі своїм багаторічним тиском 160/90, не звертав уваги на застереження, зо вже з верхньою межею за 140 треба лікуватися. Скарг не мав, головних болей ніколи не було, іноді давало знати про себе серце, але то вважалося із-за безсонних ночей, в які найчастіше (лікар вдень і поет вночі) писалося. На схилі літ із верхньою межею 180 таки вирішив звернутися до кардіолога. Візит відбувся лише для того, щоб добрати відповідно той чи інший препарат, новинки яких, через тривалу працю не в медицині, вже не знав. Але кардіолог, симпатична молода жінка, вирішила по-своєму. І після кардіограми, ехокардіологічного обстеження та вимірювання тиску переконливо діагностувала: «Гіперто-о-нік!» Ще й зі змінами в серці. Отак і почався у житті інший вимір.

Назначене лікування по схемі тривало настільки відповідально і протягом п'яти місяців, що можна було подивуватися з людини, яка все життя обминала таблетки, не отримувала жодного застрика (укола), а рентгенобстеження було лише, як брали в армію.

Як літераторові – писалося найчастіше ночами, у збудженому стані, коли і не гадалося про хворобу. Мучило тільки безсоння (пригадуються рядки одного графомана «Приходь до мене безсоння миле»), але то вважалося платою за творчість. Перший вірш написався вночі ще у студентські 60-ті роки: «Білили мати з сонцем полотно». Вірш був із підтекстом – в ті роки поради були сильні, як ніколи, а закінчення було:

*А мати з сонцем білять полотно
На цій землі, що нам за колісанку,
Веселку сонцю вишити дано,
А ненці – заповітну вишиванку.*

А тут, в назначеному лікуванні був засіб, щоб заспокоювати, знімати нервування... І чи то протест на рівні організму, чи вищих сфер – за чотирнадцять днів (вірніше ночей) – 17 віршів! Видно, через такі різкі зміни і боротьбу внутрішніх протилежностей. Адже чим жилося, їлося і пилося – відпливало, звідкіля вже не повернеться. Все замінив десятий стіл із усім в ньому несмачним та імпорتنі препарати. Стало краще спати і вже не писалося ночами... І ось одного разу при тривалому стабільному тиску вранці прийшов вірш. Перед ним тиск був 158/76, а після вірша, над яким сиділося півтори години і як знову помірялося – 180/85! Вірш всього на чотири строфи. І подумалося: А що ж було протягом тривалого часу, коли у молодшому віці і тиск не вимірювався, і за таких емоційних спалахів як у ніч на 25.02.1988-го року? Як билося тоді, мало не виривалося серце із грудей.

ЯМА

Копають яму... Завше так було
Моє мале на пагорбах село –
Де блискотять глибокі криниці –
Як рушники, стежок людських кінці
Впускало в яму. Чулось на горі,
Як груди лунко падають на гріб...
Земля там пухом, роду мого прах,
Та звідтіля він – мій найперший страх.
Мій страх за рід, за брата, за народ,
Кому землею забивали рот,
Кому копали ями кожен раз
Як зводився проти знущань, образ.

... Копав рови студентський будзагін
Неподалік високих сірих стін,

І докопались... Наче в штабелі,
Людські останки складені в землі.

То сталінський, то беріївський меч
Упав на них в дні відступів, як втеч,
І віру він потрощив, обагрив,
І наші синьо-жовті прапори...

Гула війна. На ямі – яма скрізь,
І жити хочеш – теж у яму лізь.
Не раз і ми ховались в ній малі –
Від бомби вирва зяяла в землі.

... Та яма вічна. В ній немає дна
І чорний спогад з неї вирина:
П'ють м'ясники в ній з кварт гарячу кров,
Посміюючись з мене – будь здоров!
П'яніють від зчорнілого вина,
На кожному – вина... вина... вина!
«Нас не проймеш – суди чи не суди,
Вам, праведним, дорога теж сюди.
То – істина: стоїть на тому світ,
Огляньсь довкола, в далину, піїт, -
Скрізь боротьба і всюди хлище кров,
А ти собі катуйся – будь здоров!
Ще не такі вставали бунтарі
І кликали до чистої зорі,
І їх, сердешних, – те собі затям –
Їх вчасно всіх спроваджено до ям
Бо справедливість – історичний хліб,
А де живі – там торжествує зло...»
Копали яму, думали – на гріб,
А в ній живе забило джерело!

І вірим, і не віримо: невже
З цієї миті не підстереже
Лиха година доброї мети
І вже не підкопаються кроти
З холодної німої глибини,
Від тої непростої вини,
Де чорні ями незакритих ран
Земля бинтує в ранішній туман.

Хто каже: є... Хто каже, що нема.
Там де стояла не одна тюрма,
Там, де дроти, чагар чи будяки,
Лежать в землі забуті кістяки.

Що б ти не думав, що б ти не робив,
Як не ховався б в скопище юрби,
Як не вдавав би, що її нема –
Вона на тебе дивиться німа.

Вона тобі спокою не дає,
Неначе ходиш над її краєм.
Пиши, балакай чи бунтуйсь вночі,
А десь чекають давні копачі.

Холодні, мовчазливо ділові,
Як тіні – поруч, тільки що живі,
І поки десь збирається досье
Вони чекають мовчки на своє.

О світку білий, ти зійшов на грань,
Ти злом останню віру не порань,
Не підрубай останню із надій,
Її, мов квітку, бережно лелій.

Не вирви дерну на краю з-під ніг –
Хай вкриє рани молодий моріг...
Ти стільки зміг, ти стільки переміг!..

Ніч на 25.01.1988 р.

Таких віршів чимало у книжці «Із вирію літ» (1992 р.), із-за яких (книжка поезій була поширена в Києві) мене, думаю, і включено незнайомими людьми у Вікіпедії до когорти шістдесятників: Бабій Степан, Микола Вінграновський і т.д... А якщо у проскрибованого автора 26 поетичних збірок, а ще ж роман «Бурелом» про повстанців, який писався три місяці (!), то при якому тиску довелося жити до 78-ми років? Оце і ті постійні 160/90.

СВОБОДА ЧИ РОЗПЕРЕЗАНІСТЬ? І СПОЖИВАЦТВО

Свобода... Знаємо вислів: «Это сладкое слово – Свобода!» Під цим гаслом ринули на барикади чи не всі революціонери. І знаємо – хто скористався тими поривами. А мені не раз доводилося займатися дворовим птаством. Як вони рвуться на свободу! Найменша щілина буде використана, щоб вирватися туди – на вільний світ, де можна видерти щось найсмачніше і пастися на свій вибір. І хто ж у виграші на їх свободі? Звичайно, вони – агресори. Коти, лисиці, шуліки. А в нас? Наша свобода? У кожного – своя. Поетові – свобода від цензури, від утисків. Селянинові – бери землю, не тиснися на 25-ти сотках. Підприємцеві – вільний розвиток, ріст, процвітання... Якби не агресори, не антисоціальний елемент, який за свободи кинув під ноги цілу країну. Бандити, бариги, рекетири, шахраї, політикани «із грязі – князі», різні пройдисвіти і найстрашніше – чиновні хабарники та цвіт всього – судді і прокурори... Всі ці «братки» злилися у суцільне зло, що стало руйнувати державу.

Атеїзм, відсутність такого родимого почуття як патріотизм – це корозія душі, і не тільки нелюдів. Скільки вилізло за свободи на світ всяких «псевдо». І в культурі, і в народному цілителстві, і саме страшне – в науці. Доценти, професори, академіки із їх псевдоуніверситетами – розплідниками «спеціалістів», які нікому непотрібні. Все за плату, все за хабар.

Чому ж так сталося? В чому причини? А все в ній, в необмеженій свободі. У розперезаній демократії. Натисни пройдисвітові на хвіст – буде крик, гвалт про порушення прав людини. І я хочу згадати свою статтю друковану ще на початку нашої незалежності: «... я завжди вважав, що Україні необхідна авторитарна влада. Сильна рука? Ні – сила закону. Як у США. Але створити такі закони – треба років і років. А владу авторитарну українську (м'яку диктатуру з політичними свободами і державним порядком) необхідно ввести терміново, якщо ми хочемо врятувати Україну.» «На хвилі, на часі» – 2005 р. ст 21

Євген Чикаленко, великий меценат і громадський діяч ще у 1910 році писав: «Я давно між своїми кажу, що я не вірю в будучність нашої нації. Народ з такою благодатною почвою і кліматом, без натуральних границь, мусить загинути під натиском сусідів. У нього не виробилось самодіяльності, сили протиставити ворогам. В самі найкритичніші моменти в історії він починає внутрішню боротьбу, власне, боротьбу особисту, за булаву. Се нація, у котрої анархізм доведений до абсурду – до абсолютизму. У нас перше всього на думці «я», а громадські інтереси тільки декорація. Але в житті я держусь правила: «А ти, Марку, грай!» Будем грать скільки стане сили, а після нас хай грають інші, але пісня наша буде та сама». Ніби Лесине: «без надії сподіваюсь». Це писане у 1910-му році. А все повториться в 1917-1919 роках. Грушевський, Винниченко, Петлюра, Скоропадський, отаманія 20-тих... І як наслідок – більшовики!

Все те – політика, ментальність, характери. А якщо глянемо на душу людську. Нашу, українську. Те добре видно в селі. По деревах в селі, довколо садиб можна оцінювати якими були і якими є жителі. Якими були сади, дерева уздовж доріг, такими були і душі людей.

Добре, що наші гарні діди, батьки насадили яблунь, груш, черешень... Вклали душу. А ми тільки споживаємо, нічого не вкладаючи. Бо коли щось своє підсаджуємо – повільно, довго росте. А за нашої нестачі часу на все, якогось року не обгорнемо стовбурців і їх геть пообгризають зайці. А виросте – то і плоди не такі як треба.

Це і в державі у нас. Хочемо лише споживати. Дай, дай і дай... А що вклали для того самі? Та і коли вкладаємо, при-служуємося їй, то як? Чи повною віддачею сил? Чи з хитрощами, перекурами, перебільшеними вигодами для себе.

Московський кат і... московський патріархат

Кажуть, церква відокремлена від держави. Кажуть... Бо як відокремлена, згідно конституції, церква себе так не веде. Особливо церква московського патріархату. Вона поводить себе так, ніби вона державна. Якщо відокремлена від держави, то, будь ласка, свою діяльність проводьте в межах своїх церковних територій. Та ні, вона баламутить всю країну. Тобто, державу. Хресні ходи всією Україною як від Почаївської лаври, так і від Святогірської, і головне — дефілювання Хрещатиком, столицею держави. А сотня наданих автобусів для зведення із усіх округ тисяч прихильників московського патріархату (і за чиї кошти?). Колись ми (літератори) були свідками, як двиготіла дорога під колесами сотні “ікарусів”, що йшли з Донбасу на Київ. Я писав про це і друкував у “Літ. Україні”, що “тоді вони їхали за кубком, але так можуть приїхати і за владою”... Через сім років це і сталось. І знову організовані автобуси... І непокарані регіонали, що і тоді

виряджали колону, і сьогодні звозять свій електорат, і разом з ієрархами очолюють ту масу, прикидаючись, що повірили в Бога. Ідуть, щоби продемонструвати на вулицях столиці свою силу, навіть кількісну перевагу. Бо із Філаретом на Володимирську гірку йтимуть кияни, чи долучиться ще хтось із гостей Києва. І що ж держава? Дозволяє вільно розгулювати по країні і по столиці малосвідомій масі неприхильного до Незалежності люду. Державці мовчать. Чи тільки роблять вигляд? Чи справді не вбачають повзучої загрози для нашої самостійності. Не помічають демонстративного святкування чужої ідеології. А може це говорить про те, скільки малоросів серед державного конгломерату.

Скільки писано, скільки казано, що приналежність до структури країни агресора у час, коли Москва нищить Україну, калічить народ, а земля полита кров'ю наших синів і скроплена слізьми молодих вдів, матерів, дітей-сиріт — а з ієрархів МП і досі, як із гусів вода. Вони тільки моляться, щоб припинилася братовбивча війна. Уповають на Бога. Безбожники і слуги московського Сатани.

Серце скипає болем і кров'ю. За скривавлений, нищений, поруйнований Донбас. Кров і руїни, каліцтва і смерть. Край, поруйнований і понищений москалем. Але як і захоплений сьогодні Донбас, болить мене давно захоплений шедевр — Почаївська лавра. І навіть не через те, що православ'я іншого, чужого відтінку відправляє службу в українській святині, а через ту несправедливість, що давно запанувала і тепер брутально стверджує ту велику неправду. Давно, ще коли російський чобіт ступив на волинську землю, все окуталось войовничою неправдою, і так було затоптана історична сутність, що навіть Тарас Шевченко, цей великий правдолюб, художньо опрацьовуючи велич святині, не впізнав тоді самодержавного злодійства. Що там приховувалося крадене і витав тоді там чужий дух для Волинської землі.

А справжній духовний розвій, ще переданий попередниками, продовжувався великою людиною, великим будівничим, великим українцем Миколою Потоцьким. Ось спогади про нього з опису очевидця: “Розмовляв українською мовою, мав довгі вуса і оселедець закладений за вухо, в руках завжди була велика люлька. Походив з давнього козацького роду. За вірою — греко-католик. Людина надзвичайно багата. 70 церков і соборів побудовано ним за допомогою багатьох будівничих, яких запрошував із Європи і яким щедро платив”.

Нічого ми не знали про роди Потоцьких і тим більше про фундатора Миколу Потоцького. Шляхта і все. Ренегати. Зрадники українського народу. Один тільки палац Потоцьких у Львові був знаний і то, як залишений не відомо яким із Потоцьких. Щось десь просочувалось про Потоцького, що мав якесь відношення до Почаївської лаври. І то на рівні легенди. Все ховалося від нас.

Мені, волинякові, випало навчатися в Галичині. В Бережанах і Львові та бути раз на весіллі у Бучачі, і ще раз проїздити через Бучач. Як і в Бережанах, де навчався у медичному училищі два роки, і за той час ні від кого не чув, що тут проживав Маркіян Шашкевич, Богдан Лепкий, що звідтіля художниця Олена Кульчицька... Так і в Бучачі ніхто навіть не натякнув, що це місто-музей, і які майстри творили його. І що саме Микола Потоцький, власник Бучача, запросив талановитих архітектора Меретина, скульптора Георгія Пінзеля, які і піднесли тут шедевр — міську ратушу. От тоді і була піднесена Миколою Потоцьким Почаївська лавра. Про це набагато пізніше нам розповіла Віра Стецька завдяки тому, що у Варшаві зберігся Бучацький архів.

Останні роки свого життя Микола Потоцький проживав у прибудові Почаївської лаври. Там і помер. Похований під Успенською церквою.

Як йому лежить ся зараз, коли над ним чиниться такий глум, глум над українським звичаєм і традиціями. Коли попи московського патріархату перетворили святиню у кубло російської феєсбешної агентури. Ті, що ненавидять Україну, для якої фундатор-патріот так багато зробив.

ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА

Я пізнав її всю магічність,
Дивовитвір на диких вітрах,
Ми зіткнулись: притихла вічність –
І малий мимолітній птах.

Мій шедевре з периферії,
(і столицям честь склав би він),
Понад обрії даленієш,
Золотий розливаєш дзвін...

А для пращура того, дуліба,
З глиняних доокільних сіл,
Крім води і святого хліба
Так потрібна була, як сіль.

Давня гордість моїх провінцій! –
І з болота крізь глухомань
Піднеслась щирим злотом бань,
Що горять в 21 віці!

ВСЕЛЕНСЬКЕ

Це тисячу тридцятиріччя ...
Як хрещена в Києві Русь,
Як в землі зійшов ці Ісус –
То подих віків в нашу вічність.

То наша не меркнуча віра
Жива – в Україну живу,
Так довго шматовану звіром,
Що довго так тяг на Москву.

Це тисячу тридцятиріччя...
І Київ цвіте в прапорах,
І душі горять, наче свічі,
Негаснучі на вітрах.

* * *

Піти, мов кіт:
Піти і не прийти.
Спалити за собою ті мости,
Листи... Привіт! –
Який безмежний світ...
А я віддав для України стільки літ,
Все не виходив з вутлого човна –
Така під ним синіла глибина,
Синіла, не міліла глибина...
Отак до дна – не вичерпать сповна
І все не відпускає... все – вона!